

*Elias Brandfjell i sving
med «skalla»*

Magne Haave

MOSER PÅ MØKK OG KADAVER

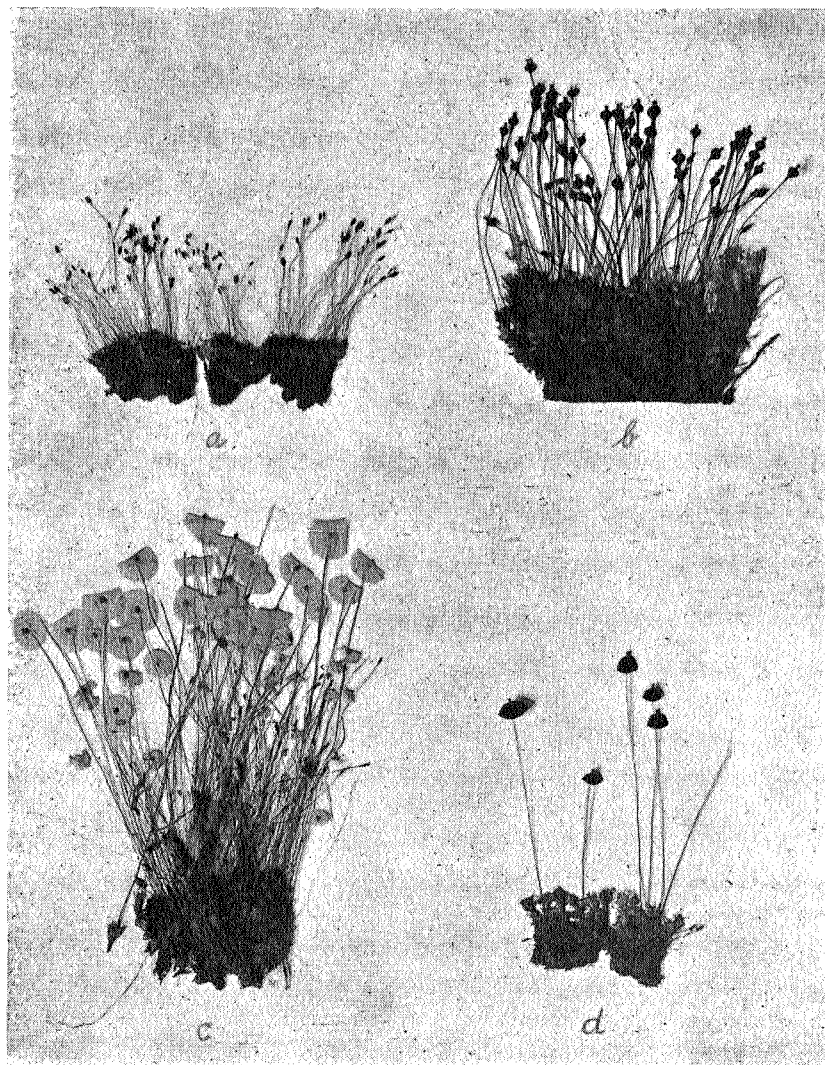
Av Olav Gjærevoll

Under denne delikate tittel skal vi starte en liten skog- og fjelltur og se på noen av de merkverdige planter vår flora kan by på. Underlige er de å se til og enda underligere er deres vokse- og spredningsmåte.

Mosene er en meget utbredt plantegruppe. Vi finner dem overalt, på jord, stein, tre og i vann, fra sjøen og opp på de høyeste topper. Oftest opptrer de i store mengder, som f. eks. husmosene i barskog eller torvmosene på myrene. Ingen av dem er store planter, men i stedet gjør de seg gjeldende ved sin mengde. (Jeg vil med det samme gjøre merksam på at det er en meget utbredt misforståelse å tro at «reinmosen» er en mose. Den er en l a v. Mosene er alle sammen grønne.)

Alle kjenner til bjørnemose. La oss bruke den som mønster på hvordan en mose er bygd. Ifra den grønne moseplanten med stengel og blad skyter det etter befruktningen opp en brun stilk med et lite s p o r e h u s på toppen. Inne i dette finner en sporene, i form av et støvfint pulver som lett føres avgårde med vinden. Når sporene kommer på et gunstig sted, spirer de og begynner å danne nye moseplanter.

På fuktig skogbunn og myrer treffer en på m ø k k m o s e n e. Som navnet allerede antyder, vokser de på ekskrementer. Særlig praktfulle kan koloniene bli på kukaker. Forat møkkmosene skal komme til utvikling, må ekskrementene bli liggende slik at de ikke tørker.

Schröder

Undersøker en møkkmose nærmere, vil en finne at sporene er klebrige, ikke tørre som hos bjørnemosen. Under sporehuset har kapselstilken en fortykkelse med forskjellig form og farge hos de

forskjellige artene. Fortykkelsen kalles hypofysen. På fig. 1 er avbildet de viktigste artene.

Hos blank-kumose (*Splachnum ovatum*) (a) er fortykkelsen minst. Sporehusstilkene som kan bli opp til 10 cm lange, er rød-fiolette nederst og gule øverst, begge farger i en gylden tone. Ei kukake tett bevokset med denne art, ser virkelig praktfull ut. Arten er den vanligste av møkkmosene og en finner den ofte høyt opp på snaufjelllet. Sammen med den på fjellet finner en ofte knapp-kumose (*Splachnum vasculosum*) (b). Den har gyldenrød sporehusstilk med en stor mørkerød pære- eller kuleformet hypofyse. På figuren kan en se sporehuset som en liten spiss oppe på hypofysen. Begge disse artene er funnet både på Dovre, i Trollheimen og Sylene og også i Bymarka.

Mere sjelden er gul parasollmose (*Splachnum luteum*) (c). Der er hypofysen parasollformet, sterkt gul og omkring 1,5 cm i tverrmål. Rød parasollmose (*Splachnum rubrum*) (d) er den sjeldneste av artene. I Trøndelag er den kjent bare fra Grong. Her er hypofysen mørkt purpur rød, men noe mindre enn hos sin gule slektning. Begge parasollmosene er nydelige planter.

Hvis en tar med en «bukett» møkkmoser inn i et rom, vil en oppdage at de snart fyller rommet med en eiendommelig søt — ja, for å si det rett ut — diaréaktig lukt. Lukten skriver seg fra hypofysen. Jeg nevnte foran at sporene hos møkkmosene er klebrige. Det kan derfor ikke være vinden som sørger for utsåingen av sporene. Men hvordan kan så disse finne veien til nye kukaker? Denne gåte ble løst av en norsk moseforsker, distriktslege N. Bryhn på Hønefoss, i slutten av forrige århundre.

Bryhn la merke til at møkkmosetuene ble flittig besøkt av fluer. Ved å fange noen av fluene konstaterte han at de hadde fått på seg masser av sporer. Mens de i det ene øyeblikk krøp omkring på mosetuene, kunne de så i det neste krype omkring på ei kukake, kanskje for å legge eggene sine der. Dermed var det klarlagt at det er fluene som sørger for møkkmosenes spredning ved å transportere sporene.

Hypofysens funksjon som duftpute blir da også biologisk forklarlig. Vi vet jo alle at fluer øyeblikkelig kommer tilstede når ei

Kadavermose (omtr. nat. størr.)

Olav Gjærevold

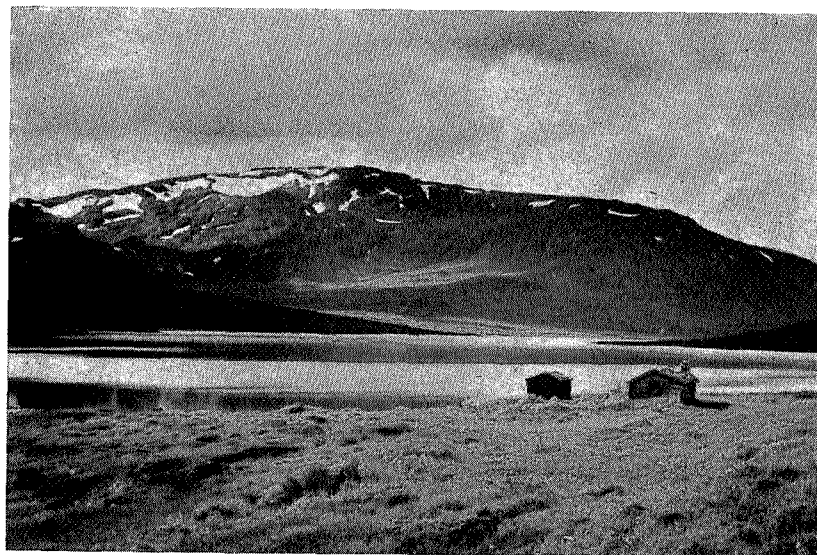
ny kukake er produsert. På samme måte tiltrekkes de av den lukt som møkkmosene sender ut. I tillegg til dette kommer sporehusstilkenes og hypofysens vakre farger som en må gå ut fra spiller samme rolle her som hos blomsterplantene.

Nær beslektet med møkkmosene er lemenmose (*Tetraplodon mnioides*) (fig. 2) som er vanlig i fjellstrøkene over hele landet. Letteste måten å finne den på er å oppsøke fugletoppene. Rovfuglene pleier å sitte på forhøyninger i terrenget. Der gulper de opp igjen ufordøyelige rester av maten, fjærballer, bein og skinn. På dette substrat er det at lemenmose vokser. Den danner faste tuer tett besatt med korte, stive sporehusstilker som når i ei nålepute. Også her er det en duftpute, og både den og sporehusstilken er rødfarget.

En mose av denne type er *Haplodon Wormskjoldii*. Dette er en sjelden art som vokser på døde lemen og er dessuten funnet

på reinhorn. Flere av voksestedene ligger i Trøndelag, bl. a. i Oppdal og Meråkerfjella. Begge de sistnevnte mosene holder seg velutviklet så lenge substratet er noenlunde ferskt. Etterhvert som de dyriske stoffene blir brukt opp, trives ikke disse mosene mer og andre arter vandrer inn. Sporespredningen foregår på samme måte som hos møkkmosene, særlig skal det ifølge Bryhn være spyfluer som er på ferde. De legger jo eggene sine i råtnende kjøtt.

De mosene jeg her har nevnt, står i et fullstendig avhengighetsforhold til insektene. Vi har altså en parallell til det en finner for blomsterplantenes vedkommende. Hvis du en gang tar deg tid til å følge Theodor Casparis råd om å «krype med mosene lave», vil du kunne oppnå å være vitne til et av de merkeligste biologiske samspill vår natur kan by på.

Ramsjøen med Fongen

Henry Iversen